

ANALYSE VAN DE CULTUURWAARDEN VAN HET GEBOUWENCOMPLEX VAN HET NIBRA

maart 2006
KBOSERVICES
Drs. M.A. Prins
Driewegenweg 53
3881 EX Putten
Tel.- 0341 353388
Fax.- 0341 360688
E- mail kboservices@ veluwe.net

ANALYSE VAN DE CULTUURWAARDEN VAN HET GEBOUWENCOMPLEX VAN HET NIBRA

1. Aanleiding	p. 3
2. Kort historisch overzicht	p. 4
3. Beschrijving van het gebouw uit 1979-1981	p. 5
4. De verbouwingen van 1997- 1998	p. 10
5. Conclusie en Aanbeveling	p. 13
Afbeeldingen; Plattegronden (Legenda's zijn niet van toepassing)	p.14,15

ANALYSE VAN DE CULTUURWAARDEN VAN HET GEBOUWECOMPLEX VAN HET NIBRA

1. Aanleiding

Het gegeven dat er een analyse-rapport van het gebouwencomplex van het NIBRA (Nederlands Instituut voor brandweer en rampenbestrijding) is gemaakt, is gelegen in het feit dat het gebouw in aanmerking komt voor de status van gemeentelijk monument. Aangezien er bij het NIBRA twijfels waren gerezen of het gebouw wel voldoende monumentwaardig was om op de gemeentelijke monumentenlijst te worden geregistreerd, was er behoefte om het gebouwencomplex in zijn totaliteit, maar ook op verschillende onderdelen nader te laten onderzoeken om een waardebeoordeling te kunnen maken.

De redengevende beschrijving van het gebouw, die door het MAB in 2005 is opgesteld, heeft voor de gemeentelijke monumentencommissie de basis gevormd om een positief advies aan het college van Burgemeester en Wethouders van Arnhem uit te brengen omtrent de monumentale status. De motivering luidde "het object is van algemeen belang voor de gemeente Arnhem wegens stedenbouwkundige waarden, architectuurhistorische waarden en cultuurhistorische waarden".

In die beschrijving zijn deze waarden nader toegelicht, waarbij ook een reeks elementen en onderwerpen worden opgesomd die niet beschermenswaardig zijn. Deze zaken worden echter slechts genoemd zonder dat er verder op wordt ingegaan. Het betreft voornamelijk onderwerpen die zijn gerealiseerd ten tijde van de verbouwing uit 1997-1998, dus 'jong' zijn. Er wordt niets vermeld over de consequenties die ze in en aan het gebouw teweeg hebben gebracht, terwijl het hier om veranderingen en vernieuwingen gaat die vooral voor het inwendige grote gevolgen hebben gehad. Ze kunnen dan ook niet positief worden beoordeeld omdat ze de oorspronkelijke structurele indeling en architectuur van het gebouw hebben aangetast.

Voor vaststelling van de monumentale waarden van een gebouw dient te worden uitgegaan van de actuele situatie. Dit betekent dat verbouwingen en vernieuwingen, al zijn nog zo recent, niet alleen beschreven, maar ook meegewogen behoren te worden bij de waardenbepaling wat betreft hun effect op het geheel. In de redengevende beschrijving is dat niet gedaan.

In het onderhavige rapport is vooral het interieur aan een kritische analyse onderworpen, omdat de meest ingrijpende veranderingen binnen hebben plaats gevonden. Om tot een weloverwogen oordeel van de monumentale status van het interieur te kunnen komen, was het noodzakelijk het gehele gebouwencomplex nauwkeurig in een beschrijving vast te leggen. Gezien de complexiteit van het gebouw was het gewenst goed inzicht te krijgen in de wijze waarop het gebouw is samengesteld.

In het volgende hoofdstuk is in het kort de geschiedenis van het gebouw samengevat. In de twee hoofdstukken daarna wordt eerst het gebouw beschreven zoals tot stand gekomen in 1979-1981 en vervolgens de verbouwingen van 1997-1998 en het effect daarvan op het gebouw. In het laatste hoofdstuk blijkt uit de conclusie en aanbeveling dat het gebouw in aanmerking komt voor de status van gemeentelijk monument, maar dat wat betreft de monumentwaardigheid van het interieur enige kanttekeningen moeten worden gemaakt.

2. Kort historisch overzicht

Het NIBRA is in 1997 ontstaan door samenvoeging van twee organisaties, namelijk de Rijksbrandweeracademie en de Stichting brandweeronderwijs. Aanvankelijk betrof het hier een Rijksinstelling, de Rijksbrandweeracademie, die was gehuisvest in een gebouw dat onder de Rijksgebouwendienst ressorteerde. Het gebouw ging na de fusie als opleidings-, informatie- en congrescentrum in eigendom over aan het NIBRA, dat in die periode werd verzelfstandigd. Het takenpakket van het nieuwe instituut werd in die tijd aanzienlijk uitgebreid en dat resulteerde in de noodzaak dat ook het gebouw hiervoor moest worden aangepast. In 1997-1998 onderging het gebouwencomplex een forse ingreep die zich voornamelijk in het inwendige heeft afgespeeld en een opvallende wijziging van één zijde aan de buitenkant tot gevolg heeft gehad: er werd een nieuwe hoofdentree toegevoegd, die manifest aanwezig is.

Het gebouwencomplex Kemperbergerweg 783 in Schaarsbergen kwam in 1979-1981 tot stand naar ontwerp van architect J.G.I.A. (Jan) Verhoeven uit Hoevelaken (1926-1994) die faam genoot als architect van het Structuralisme. Deze stroming in de architectuur kwam in de jaren zestig van de twintigste eeuw op als reactie op zowel het Functionalisme of de Nieuwe Zakelijkheid als op het traditionalisme van de Delftse School.

In het navolgende wordt eerst het ontwerp van Verhoeven, dat in 1981 gereed kwam, aan de orde gesteld en daarna de verbouwing van 1997-1998.

Het NIBRA-gebouw, dat oorspronkelijk gebouwd werd ten behoeve van huisvesting van de Rijksbrandweeracademie, voldeed destijds aan de eisen die aan een dergelijk opleidingsinstituut werden gesteld. Het is tot op heden merkbaar dat in het ontwerp de gebruikswaarde van het gebouw een belangrijke rol werd toegekend. Daarnaast is het echter ook duidelijk – zowel aan het uitwendige als in het inwendige (thans minder) – dat ook andere factoren van invloed zijn geweest; factoren die als karakteristiek golden voor de tijdgeest van de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw. Opvattingen uit die periode over opbouw en samenstelling van bouwvolumen en de functie en de uitstraling van de architectuur hebben de leidraad gevormd bij Verhoevens ontwerp. Gesteld kan worden dat het gebouw van de rijksbrandweeracademie als een goed voorbeeld van de bouwstijl uit die tijd kan worden beschouwd. De visie over architectuur en stedenbouw, die destijds heftig werd bediscussieerd op allerlei bijeenkomsten en conferenties, werd ook op schrift gesteld in het tijdschrift Forum, dat in 1956 was opgericht. Naar aanleiding van die naam wordt de bouwstijl van het structuralisme ook wel als 'Forum-architectuur' aangeduid. Architecten die in die trant werkten, hingen als ideologie aan dat de functies van wonen, werken en recreëren niet langer meer van elkaar gescheiden moesten worden, maar dat ze in samenhang met elkaar en in de architectuur en in de stedenbouw geïntegreerd moesten worden. Men keerde zich af van collectiviteit en grootschalig- en eenvormigheid en streefde naar individualiteit, kleinschaligheid en identiteit, waarbij tevens naar een relatie met de omgeving werd gezocht.

Verhoeven heeft dit gedachtegoed herkenbaar tot uiting gebracht in het gebouw van de brandweeracademie, zowel in de bouwmassa van het totale complex als in de diverse bouwonderdelen.

Het bouwvolume, dat in wezen grootschalig van opzet is, bestaat uit een aaneenschakeling van kleine ruimtelijke eenheden, kleinschalige modules die tezamen een ruimtelijke structuur vormen. Het is een complex gebouw dat uit diverse zich herhalende bouwelementen en

gebouwonderdelen is samengesteld. In onderlinge samenhang vormen ze echter een fijnmazig 'weefsel' zonder massaal of grootschalig over te komen.

3. Beschrijving van het gebouw uit 1979-1981

De situering, de bouwmassa en de plattegrond

Het gebouw staat op een geaccidenteerd terrein temidden van een bosachtige omgeving en op enige afstand van de Kemperbergerweg.

De plattegrond vertoont een heldere structuur die gebaseerd is op een kruisvorm, gezien de situering van het bouwblok op de windrichting. Het kruisvormige grondplan (dat onder de paragraaf architectuur nader toegelicht wordt) is samengesteld uit twee vleugels die respectievelijk in noordwest-zuidoost- en in noordoost-zuidwestrichting liggen (afb.1). De vleugels komen in het midden uit op een pleinvormige open ruimte en lopen niet in elkaar over, maar zijn onderling verbonden via loopbruggen. Bebouwing bevindt zich alleen op de uiteinden van de vleugels; kortom alleen op de uiteinden ofwel op de vier hoeken van de vleugels komt een bouwblok voor. Elk bouwblok is uitgebreid met een paviljoenachtig gebouw dat via een tussenlid, een gangetje, daarmee is verbonden. Het gebouw vertoont op één hoek, de zuidoosthoek, en in aansluiting op het paviljoen een uitbreiding die bestaat uit een kruisvormig bouwwerk dat qua type en architectuur in overeenstemming is met de rest van het gebouw.

Voor een goed begrip en leesbaarheid van de plattegrond heeft men de hoekblokken en het kruisvormige gebouw met een letter aangeduid. Het kruisvormige gebouw op de zuidoosthoek is blok A, het hierop aansluitende hoekblok is blok, respectievelijk paviljoen B, het hoekblok op de zuidwesthoek is blok, respectievelijk paviljoen C, het hoekblok op de noordwesthoek is blok, respectievelijk paviljoen D en het hoekblok op de noordoosthoek is blok, respectievelijk paviljoen E.

De hoofdentree bevond zich oorspronkelijk aan de oostzijde van het gebouw in paviljoen B.

De opbouw

Aangezien het gebouw op een geaccidenteerd terrein staat, is het aantal bouwlagen van de diverse gebouwonderdelen niet overal gelijk: de vleugels en paviljoen C bevatten twee bouwlagen en de rest van het complex bevat één bouwlaag die als souterrain ofwel onderbouw fungeren. De bouwlaag, die als niveau 0 wordt aangeduid, vormt de begane grond. Deze bouwlaag loopt door in alle gebouwonderdelen. Zowel blok A als de overige hoekblokken kennen een opbouw boven de begane grond die uit twee bouwlagen bestaat en in de kapruimte zijn opgenomen. De paviljoens vertonen een torenachtige opbouw van één bouwlaag en zijn op verschillende wijze afgesloten met een 'bekroning', afhankelijk van de functie die in het paviljoen was ondergebracht: bijvoorbeeld twee schoorstenen op paviljoen C en één schoorsteen op paviljoen E.

Bijzondere aandacht vraagt paviljoen B. Midden boven op dit paviljoen verrijst de 25 meter hoge toren, die nog hoger lijkt vanwege de antennes en de zendmasten die erop staan. De voet van deze toren bevindt zich op één niveau ondergronds in het souterrain. Aan deze toren kon aanvankelijk ook een symbolische waarde worden toegeschreven omdat ze kon worden opgevat als een fingerwijzing, een signaal richting de hoofdentree, die in dit paviljoen was ondergebracht. (De hoofdentree is nadien verplaatst, zoals in het volgende hoofdstuk zal blijken.)

De architectuur

Het exterieur

Het onderscheid tussen de bouwlagen, het souterrain, en de bovenbouw is aan de buitenkant af te lezen aan het materiaalgebruik van de gevels. De zogeheten souterrainverdieping is opgetrokken met gevels bestaande uit grijze betonsteen en de bouwlagen daarboven met gevels die zijn bekleed met rood-bruinkleurige gebakken klinkersteen van groot formaat. Over de volle hoogte van de begane grond is de draagconstructie van de verdiepingen daarboven in het zicht gelaten. Deze bestaat uit rechthoekige betonnen kolommen die in het metselwerk zijn opgenomen en aan de bovenzijde zijn afgesloten met een veelhoekig kapiteel van beton (waarover later meer) ter ondersteuning van de betonnen latei die de hoogte van de vloer van de verdieping markeert.

De daken zijn bedekt met een helderrode dakpan.

Tegen de eindgevels van elk bouwblok (A tot en met E) staat een in gegalvaniseerd ijzer uitgevoerde spiltrap, die vanaf het maaiveld tot aan de vloer van de tweede verdieping reikt. Deze trappen zijn toegankelijk vanuit het gebouw via een balkon (op de begane grond en de eerste verdieping met een betonnen vloer en een ijzeren hekwerk en op de tweede verdieping met een ijzeren vloerrooster en een ijzeren hekwerk afgesloten) dat voor de deur van elke verdieping ligt. Onderling staan deze trappen ter hoogte van de vloer van de eerste verdieping via loopbruggen (met een ijzeren vloerrooster en een ijzeren hekwerk afgesloten) met elkaar in verbinding.

De open ruimte in het centrum van het gebouw is ter hoogte van de verdiepingvloer plat afgedekt. In het dak komen twee, zich kruisende smalle sleuven voor die met gebogen doorzichtige kunststofplaten zijn afgedekt zodat het atrium daglicht ontvangt. Ook boven dit dak kwam aanvankelijk een stelsel van ijzeren balkons en loopbruggen voor, die aansloten op de eindgevels aan de binnenkant van de bouwblokken. (Deze loopbruggen bestaan echter niet meer.)

De toren die zich boven paviljoen B verheft is uit beton opgetrokken.

Typologisch vertoont het gebouw – wat betreft de architectuur en de samenstelling van de diverse bouwdelen tot een samenhangend gebouwencomplex – de karakteristieke kenmerken van het Structuralisme.

Het gebouw is, zoals hiervoor beschreven, uitwendig sterk gearticuleerd: vier schuin naar buiten uitspringende bouwblokken, die naar binnen toe schuin op elkaar aanlopen. De hier tussenliggende ruimte (volgens het jargon een forse 'knip' in het gevelaanzicht) wordt vanwege de vorm met het woord oksel aangeduid. Dit patroon is op alle vier zijden van het gebouw herhaald.

De bouwblokken van het complex bestaan uit vier identieke bouwvolumes, die volgens een bepaald vast stramien zijn opgetrokken, wat aan de buitenkant is af te lezen. De plattegrond van het gebouwencomplex, maar ook van de diverse onderdelen van het gebouw is gebaseerd op een vierkant en een achthoek. De achthoek is ontstaan doordat de hoeken van het vierkant werden afgeschuind. De blokbebouwing op de hoeken en ook blok A hebben een kruisvorm als plattegrond, samengesteld uit vier vierkanten die een vierkant omsluiten. De geometrische vormen van een vierkant en een achthoek vindt men ook terug in het centrum van het gebouwencomplex, de pleinvormige binnenruimte. De grondslag hiervan is een vierkant, maar de ruimtelijke beleving is die van een achthoek omdat de hoeken van het vierkant waren afgeschuind door middel van loopbruggen. *De paviljoens* hebben een achthoek als plattegrond.

De toren die uit paviljoen B oprijst is eveneens achzijdig.

De gevels, die met baksteen zijn bekleed zijn, vertonen decoratief metselwerk op de begane grond. De baksteen in de velden boven gevelopeningen zijn vertikaal vermetseld. Op de

hoeken, maar ook langs de zijanten van vensteropeningen komen vertandingen voor. De gevels ter hoogte van de souterrain- of kelderlagen zijn in beton uitgevoerd; zowel de aard als het aanzien van dit bouw materiaal versterkt het effect dat het gebouw op een solide onderbouw rust. Het is als constructief element bewust in het zicht gelaten. Een andere draagconstructie die met het blote oog waarneembaar is, is de draagconstructie van de bovenverdieping. Rondom het gebouw wordt ter hoogte van de begane grond een reeks betonnen kolommen met een 'kapiteel' aangetroffen, die op regelmatige afstand – volgens een kleinschalig stramien – in het metselwerk zijn opgenomen en de betonnen latei dragen die de vloer van de eerste verdieping markeert. De vorm van het 'kapiteel' is gebaseerd op een achthoek, waarvan in dit geval slechts vijf zijden te zien zijn.

De gevelopeningen bestaan voornamelijk uit deuren (van het type woonhuisdeur) en smalle langwerpige vensters (zowel enkel- als drieruits uitgevoerd) met uitzondering van de vensters op de verdieping die vierkant zijn. Alle vensters zijn voorzien van dubbel glas en gevat in een eenvoudig uitgevoerd kozijn. Het kozijnwerk van de deuren is op dezelfde wijze uitgevoerd, eveneens zeer eenvoudig gedetailleerd en zonder profilering. Het gaat globaal gezien om kleinschalige openingen die volgens een bepaalde ritmiek in de gevels zijn geplaatst; in gevels die op hun beurt vervolgens weer in velden met een kleine stramienmaat zijn onderverdeeld. De voormalige entree in paviljoen B was onopvallend en niet extra vormgegeven. De toren zorgde voor een accent op deze plek, wat voor de buitenstaander als zodanig niet direct als teken voor een ingangspartij herkenbaar was.

Bijzondere aandacht vragen de deuropeningen in de vier oksels van het complex. In alle vier de oksels komt een opening, omlijst door een stalen kozijn, voor die over de volle hoogte van de twee souterrainlagen en de begane grond loopt. De onderhelft van deze deur was aanvankelijk afgesloten met een roldeur, omdat deze soort deur functioneel gezien het meest geschikt was voor het in- en uitrijden van de brandweerauto's, die in het souterrain geparkeerd stonden. De bovenhelft bevat nog altijd het originele venster, een dubbel raam, geplaatst binnen een stalen kozijn, gevat in stalen kozijnen.

Het dak van alle vier bouwblokken is opvallend gearticuleerd. Dit komt doordat de eerste verdieping de volle breedte van het bouwblok beslaat en de tweede verdieping zodanig is ingesnoerd dat ze slechts half zo breed is. De eerste verdieping is afgedekt met een lessenaarsdakje dat op vloerniveau van de tweede verdieping aanloopt en vervolgens aansluit op een met pannen beklede verticale gevel van de tweede verdieping, die ook weer is afgesloten met een lessenaarsdakje. De toppen van de bouwblokken zijn afgeknot en van elkaar gescheiden door een (licht)gang, een insnijding waarvan de gevels voorzien zijn van een vensterstrook, zodat deze verdieping ook van bovenaf daglicht ontvangt.

De opbouw van de bouwblokken vanaf het maaiveld tot aan de nok vertonen een opvallende gelijkenis met het type huis in Nieuwegein dat Verhoeven in die periode als woonhuis ontwierp.

De ontsluiting: de in gegalvaniseerd ijzer uitgevoerde spiltrappen vormen een opvallend element in de architectuur. Ze zijn manifest aanwezig en beeldbepalend voor het aanzien. Ze vormen de verticale ontsluiting of circulatie aan de buitenzijde van de bouwblokken. De loopbruggen, die de horizontale ontsluiting vormen, spelen hoewel van buitenaf zichtbaar, een ondergeschiktere rol in de architectuur. (Ook het stelsel loopbruggen dat zich aanvankelijk op het platte dak bevond.) Al deze trappen en bruggen zijn van belang als vluchtwegen voor het gebouw. Ze vertegenwoordigen echter ook een symbolische functie voor dit als brandweeracademie opgezette bouwwerk.

Het terrein: het perceel, waarop het gebouw staat, is geaccidenteerd en sluit aan op de bosachtige omgeving. Het terrein is dan ook niet op de wijze van een park ingericht, maar als

bos. Er staan tal van bomen en de omgeving is ook voorzien van vegetatie, een onderbeplanting die hier bij hoort. De grote hoogteverschillen van de nabije omgeving is als het ware gereguleerd doordat de druk van de grond wordt tegengehouden met in beton uitgevoerde keermuren. Deze sluiten vervolgens weer aan op de betonnen onderbouw van het gebouwencomplex.

Vanwege het gegeven dat brandweerauto's hier aan en af reden en in de het gebouw geparkeerd stonden, is het terrein bij het gebouw geplaveid met klinkers. In aansluiting hierop zijn (bos)paden en stukken grond verhard ten behoeve van autoverkeer en parkeergelegenheid.

Het interieur

Verhoeven heeft het principe van de zogeheten configuratieve ontwerpmethode ook in het inwendige voortgezet. De in kruisvorm aangelegde vleugels kwamen aanvankelijk (tot aan de verbouwing van 1997-1998) uit in het centrum, in de centrale hal, die het karakter van een atrium heeft. Deze hal, die als een open ruimte is vorm gegeven, loopt vanaf het laagste souterrain, de tweede laag ondergronds, tot aan de eerste verdieping. De ruimtelijke belevingswaarde van deze ruimte werd aanvankelijk als grootschalig ervaren (wat kenmerkend voor die periode was). De ruimte in de bouwblokken zelf is echter zodanig gestructureerd dat hier sprake is van kleinschaligheid. De bouwblokken zijn ingedeeld via een systeem dat uit modules met een kleine stramienmaat bestaat dat consequent op alle verdiepingen vanaf de begane grond tot in de nok in alle bouwblokken is doorgezet. Deze kleinschalige ruimtelijke eenheden zijn zowel horizontaal als vertikaal aaneengeschaakeld volgens het originele bouwplan. De binnenruimten zijn net als de buitenkant sterk gearticuleerd, doordat door het gehele gebouw heen overal hoekjes, relatief kleine ruimten, gangen en bordessen voorkomen, wat karakteristiek is voor de bouwstijl van het Structuralisme.

(Tijdens de verbouwing van 1997-1998 zijn zowel de indeling en de opbouw als de architectuur van het interieur aangetast, zoals in het navolgende zal worden aangetoond.)

De hal of het centrale plein: de structurele indeling, zoals het originele bouwplan aantoont, bestaat uit een centrale hal in het midden met een vierkante plattegrond (echter niet geheel zuiver vanwege bij toegangen in de oksel). Op elke zijde van dit vierkant sluit een bouwblok aan, zoals hiervoor uiteengezet is. De ruimtelijke beleving van deze hal was aanvankelijk niet die van een vierkant, maar die van een achthoek (afb.1). Dit effect werd veroorzaakt door de vier loopbruggen, die overhoeks waren aangelegd en de hoeken van het vierkant afsneden. Deze bruggen lagen ter hoogte van de vloer van de begane grond en vormden de verbinding tussen de vier bouwblokken. Op die hoogte werd de ruimte nogmaals door een loopbrug doorsneden; een brug die in noordwest- en zuidoostrichting liep en in het midden was onderbroken door een achzijdig vertrek, dat als alarmcentrale ofwel centrale regelkamer in gebruik was. Dit vertrek, dat aan het plafond vrij in de ruimte hing, vormde letterlijk en figuurlijk het hart van de brandweeracademie.

Inpandig was de centrale één bouwlaag hoog (de hoogte van de begane grond). Buitendaks liep het achzijdige gebouwtje door over de hoogte van de eerste verdieping en was bovenop afgedekt met een plat dakje voorzien van een daklicht. Op foto's is te zien dat de alarmcentrale in de hal van hout was opgetrokken en dat er in alle acht wanden een venster was aangebracht van waaruit men in de hal kon kijken.

De centrale ruimte werd op souterrainhoogte ook benut als zaal om te oefenen en voor recreatie en sport, zoals aan het in diverse kleuren geschilderde lijnenspel op de vloer is af te lezen.

De hal kende aanvankelijk een grootschalige indeling: het middenveld ondergronds had het karakter van een plein waarop aan alle vier zijden trappenhuizen op aansloten, die nog altijd aanwezig zijn. De nevenruimte ter weerszijden van deze trappenhuizen waren in gebruik als parkeerplaats voor brandweerauto's. Het 'plein' was groot genoeg voor deze auto's om te kunnen manoeuvreren. Via de met een roldeur afgesloten uitgang, die op elke hoek van het vierkante plein voor kwam, konden de auto's snel uitrijden.

De bouwblokken: de hoofdopzet van het gebouwencomplex is ter hoogte van de begane grond en verdiepingen herhaald in de bouwblokken van A tot en met E (een kruisvorm samengesteld uit vierkanten) en in de paviljoens (met een achthoekige plattegrond). Elk paviljoen is via een gangetje met een blok verbonden. Hoewel het gebouw er in zijn totaliteit complex uitziet, is door het systeem dat overal eenzelfde structurele indeling is toegepast, duidelijkheid geschapen.

De structurele indeling van het interieur, bestaande uit een compartimentering van kleine kamers en vertrekken volgens een regelmatige geometrische opzet met een geringe stramienmaat, zorgt er voor dat de belevingswaarde kleinschalig is met uitzondering van die in de benedenverdiepingen die grootschalig is, zoals hiervoor beschreven. De indeling en opbouw van de bouwblokken, die aanvankelijk onrustig lijken, zijn op een heldere wijze volgens een regelmatig patroon ontworpen. Architecten, die in de stijl van het structuralisme ontwierpen, huldigden de visie dat alle kantoor-, verblijfs- en werkruimten in principe aan de buitenzijde van het gebouw moesten worden gesitueerd, zodat elk vertrek direct daglicht ontving. Deze opvatting herkent men ook in het NIBRA gebouw met zijn sterk in- en uitspringende gevelgeledingen.

Vertrekken en trappen: In het midden van elk bouwblok is een ruimte aanwezig die als verkeers- of ontmoetingsknooppunt fungeert. De vertrekken, die daaromheen liggen, zijn ter hoogte van de begane grond voornamelijk in gebruik als kantoor, als leslokaal, recreatierruimte, berg- en dienstruimten. (In blok A bevindt zich nog altijd het restaurant en de daarbij behorende ruimten, zoals keuken, werk- en afwasruimte, berging e.d. In paviljoen E is op de eerste kelderlaag de bar gehuisvest. De ruimte direct daarboven ter hoogte van de begane grond was oorspronkelijk in gebruik als recreatierruimte met een open haard. De open haard is er nog, maar deze ruimte is nu ingericht als bibliotheek.) Aanvankelijk was er in het midden van elk centraal verkeerspunt een trap aanwezig die naar de bovenverdiepingen leidden, maar ook op de trappen vanuit het souterrain aansloten. In het inwendige vormde dit verticale verkeerssysteem de belangrijkste verbinding tussen de bouwlagen, net zoals buiten de spiltrappen. Een horizontale verbinding binnen werd aanvankelijk alleen aangetroffen ter hoogte van de begane grond. Hier kon men via de loopbruggen, die door de centrale hal liepen in andere bouwblokken komen.

Op de bovenverdiepingen, die in de kap zijn ondergebracht, zijn de vertrekken voornamelijk als hotelkamer ingericht ten behoeve van studenten die voor hun opleiding intern zijn gehuisvest. Op de eerste verdieping is de kamer als verblijfs- en werkruimte ingericht. De ruimte daarboven was aanvankelijk ingericht als slaapkamer en stond oorspronkelijk via een vide in verbinding met de verblijfsruimte daaronder.

De hoofdingang: De entree met receptie en wachtruimte bevond zich oorspronkelijk aan de oostkant in paviljoen B. De gang vandaar uit naar blok B vormde de enige toegang op de begane grond naar het hoofdgebouw, terwijl de gang aan de andere zijde van dit paviljoen de verbinding vormde naar blok A, waar het restaurant is ondergebracht.

Paviljoen B onderscheidt zich ook ten opzichte van de overige paviljoens, omdat de achzijdige daarop staat: de slangentoren, waarin oorspronkelijk de brandslangen werden opgehangen om te drogen. De voet van de toren bevindt zich in de bovenste souterrainruimte van dit paviljoen en vanaf die ruimte loopt een brede gang in oostelijke richting die aan de

eindgevel van blok A is doorgezet. In deze gang bevindt zich nog altijd (hoewel nu ingekort) de slangengoot: de goot die als bassin werd gebruikt om brandslangen te reinigen.

Afwerking en inrichting:

De wanden van de centrale hal en de nevenruimten zijn ter hoogte van het souterrain voornamelijk bekleed met betonplaten, die onbehandeld in het zicht zijn gelaten. De wanden ter hoogte van de eerste kelderverdieping zijn bekleed met de rood-bruine klinkersteen (het soort steen dat ook aan is verwerkt) in halfsteens verband gemetseld. De wanden op de begane grond en de verdiepingen bestaan voornamelijk uit grijze betonsteen, platvol gevoegd en in halfsteens verband gemetseld. Overal zijn de muren in schoon metselwerk uitgevoerd. Ter hoogte van de begane grond zijn ook de betonnen kolommen met kapiteel, net zoals aan de buitenkant, in het zicht gelaten. De kleur grijs van de betonsteen voert in het inwendige dan ook de boventoon.

De plafonds waren op twee manieren afgewerkt. Sommige ruimten, zoals bijvoorbeeld in de hal, het restaurant, de recreatieruimten, de bar en in nog enige andere vertrekken bestond het plafond uit houten platen (meubelplaatwerk), dat in een systeem van houten balken was gevat en hier en daar was werkt met een decoratief patroon van latwerk. Andere ruimten, zoals kantoren, gangen, (les)lokalen, verblijfs- en recreatieruimten e.d. hadden plafonds van houtvezelplaten, zonder verder enige opsmuk.

De trappen zijn in hout uitgevoerd, zowel de leuningen als de treden, wat op enkele plaatsen nog is te zien. De loopbruggen en de daarop aansluitende bordessen waren eveneens in hout uitgevoerd, maar hiervan is zo goed als niets meer over.

De kozijnen van zowel de vensters als de deuren bestaan uit een eenvoudig uitgevoerde betimmering van (vuren)hout. Zoals reeds is vermeld gaat het om relatief kleine vensters in de vorm van langwerpige enkel- of drieruitsramen of vierkante ramen. Ook de deuren zien er zeer eenvoudig gedetailleerd uit. Tal van deuren zijn in de loop der tijd vernieuwd of als nieuw aangebracht. Het originele type dat op diverse plekken nog voorkomt is ofwel een 'open' deur, een deur die is voorzien van een groot glaspaneel, of een 'gesloten' deur, een deur die met een dicht paneel is afgetimmerd.

Al het houtwerk, ook dat van de alarmcentrale en de trappen, ziet er sober uit en is nauwelijks gedetailleerd of geprofileerd.

De kleur binnen (maar ook buiten) is weinig gevarieerd. Vanwege de grote hoeveelheid beton, dat is verwerkt, overheerst de kleur grijs. Overigens is het kleurgebruik verder zeer sober, maar ook vrij somber gehouden en weinig gevarieerd. Alleen het houtwerk is gelakt en voornamelijk in de kleuren (mos)groen en bruin.

In de loop der jaren zijn diverse ruimten en vertrekken van bestemming veranderd al naar gelang de eisen die aan de taken van de brandweeracademie en nadien van het NIBRA werden gesteld. Het heeft geen zin om ze stuk voor stuk te bespreken, gelet op de wijzigingen die zich voortdurend voordeden: ruimten moesten regelmatig worden aangepast, wat inhield dat ze ofwel werden onderverdeeld ofwel werden vernieuwd.

4. De verbouwingen van 1997-1998

In 1997 werd onder auspiciën van de Rijksgebouwendienst begonnen met de verbouwing van het NIBRA-gebouw. Deze verbouwing, die inhield dat het gebouwencomplex inwendig een gigantische ingreep onderging, verliep voorspoedig en kwam in 1998 gereed. Het werk stond onder leiding van ir. Charles van Marrelo, architect bij de Rijksgebouwendienst.

De nieuwe organisatie, die na de fusie was ontstaan, ging ondermeer congresactiviteiten ontplooiën. Men had dringend behoefte aan goed geoutilleerde congres- en conferentieruimten en les- en oefenlokalen. Behalve dat hiervoor nieuwe ruimten moesten worden gecreëerd, werden verscheidene bestaande ruimten ook opnieuw ingericht en aangepast volgens de eisen die toentertijd golden (Afb. 2).

De verbouwing vond voornamelijk inwendig plaats. Aan de buitenkant gebeurde zo goed als niets met uitzondering van het realiseren van een nieuwe ingangspartij.

De grootste verandering, die inwendig plaatsvond, bestond uit het opheffen van de parkeergelegenheid van de brandweerauto's in het souterrain omdat die ruimte een nieuwe bestemming was toegedacht. Voor de brandweerauto's werd op een stuk grond aan de zuidwestkant en achter, maar niet ver van het gebouw verwijderd een nieuwe garage gebouwd. In de lege ruimte werd vervolgens een compleet nieuwe inbouw gemaakt: in deze inbouw werd ter hoogte van het souterrain een congreszaal gerealiseerd en daarboven, ter hoogte van de begane grond, een foyer, die tevens als verkeersknooppunt bedoeld was.

De nieuwbouw die midden in de hal en los van de bouwblokken daaromheen ter hoogte van het souterrain werd opgetrokken, kreeg als het ware de vorm van een 'koker' met een ovaal als plattegrond. In deze ruimte werd een congreszaal ingericht. Aan de buitenkant daarvan werd tegen de achterzijde (gerekend vanuit de nieuwe entree aan de oostkant, waarover later meer) een trap geplaatst, een relatief luie trap die vanaf de zijkanten oploopt en tot aan het niveau van de begane grondvloer reikt.

Op het vloerniveau van de begane grond werd een nieuwe vloer gelegd waarbij de maat en het ovale grondplan van de congreszaal werd nagevolgd. Ook deze vloer kwam los van de bouwblokken te liggen en werd daarmee verbonden via stalen loopbruggen. Op de zijkant van deze ovaalvormige vloer werd een borstwering geplaatst, waardoor hier een ruimte ontstond die – hoewel verder geheel open – uitstekend geschikt was als foyer en verkeersknooppunt. Het is begrijpelijk dat ten behoeve van deze nieuwe inbouw de originele loopbruggen en ook de alarmcentrale moesten verdwijnen.

Door de nieuwbouw ontstond er een totaal andere verkeerscirculatie binnen in het gebouw. In plaats van de verticale verbindingen, via de trappen in de bouwblokken, was er nu een horizontale verbinding ontstaan waardoor men directer en dus sneller in de vier vleugels van het gebouwencomplex kon komen: een nieuwe infrastructurele creatie die tot op heden nog altijd goed functioneert.

De verticale ontsluiting via de zojuist genoemde trappen had aan betekenis ingeboet, omdat er vanuit het souterrain nog twee andere nieuwe verticale verbindingen werden aangebracht: aan de oostzijde (vlakbij de nieuwe entree, zoals nog zal blijken) kwam rechts in de hal een lift en links een nieuwe trap, een stalen steektrap met aan de uiteinden halfronde bordessen.

Het oorspronkelijke trappensysteem in de bouwblokken had zijn functie in wezen verloren. Zo goed als alle trappen in het centrum van de bouwblokken werden dan ook verwijderd. (Een restant hiervan is nog aanwezig op de verdiepingen in blok A.) De gaten die in de vloer na het slopen van de trappen waren ontstaan, werden vervolgens dichtgezet, zodat er een 'gesloten' vloer ontstond, wat uitermate functioneel is. Deze ingreep had wel tot gevolg dat hier een andere belevingswaarde teweeg werd gebracht.

Wat betreft de middenpartij van het gebouw, vonden er ook vernieuwingen plaats bovenop het platte dak van de centrale ruimte. De ijzeren bordessen en de loopbruggen, die hier als verbinding tussen de vier blokken fungeerden, werden vervangen door een in glas en staal uitgevoerde overdekte gang. In totaal kwamen er vier gangen die in de richting van de

bouwblokken werden aangelegd, in aansluiting op de gang die midden in het bouwblok ter hoogte van de eerste verdieping (tussen de hotelkamers) liep. Deze nieuwe gangen komen midden op het dak uit in een centraalbouw(tje) waarvan de wanden zijn bekleed met aluminiumkleurige stalen platen.

Ten tijde van de verbouwing vonden er ook vernieuwingen in de bouwblokken zelf plaats: in sommige vertrekken werden scheidingswanden geplaatst, zodat men meer ruimten kreeg. Er werden nieuwe toiletruimten gemaakt, maar er werden ook bestaande toiletruimten vernieuwd. Verder werden er ondermeer in diverse hoeken nieuwe bergings- en kastruimten gerealiseerd. De ruimtelijke structurele indeling op zowel op de begane grond als op de verdiepingen veranderde wel hierdoor!

De vernieuwingen brachten ook met zich mee dat er hier en daar nieuwe doorgangen (met nieuwe deuren) gemaakt moesten worden. Op diverse plekken werden bovendien bestaande deuren vervangen, zoals duidelijk is te zien bij vergelijking met de originele deuren.

De nevenruimten in het souterrain naast het trappenhuis werden tot (les- en oefen)lokalen ingericht en daarom aan de voorzijde, aan de zijde van de hal, met een wand afgesloten. Om meer daglicht in deze ruimten te krijgen, werden op sommige plaatsen vensteropeningen naar beneden toe verlengd of nieuwe vensters gemaakt in de trant van de bestaande vensteropeningen.

De roldeuren in de oksels waren niet langer nodig en hiervoor in de plaats kwamen nieuwe openslaande vleugeldeuren die als nooduitgang fungeren.

De toren op paviljoen verloor zijn functie als slangentoren. De brandslangen zijn thans van ander materiaal gemaakt waardoor het niet meer nodig is dat ze volledig moeten worden uitgehangen om te drogen. Dit nieuwe materiaal hoeft ook niet meer gereinigd te worden na gebruik en dat betekende dat ook de slangengoot buiten gebruik kwam. De ruimte in de toren wordt nog wel gebruikt: op diverse hoogten zijn houten vloeren aangebracht waardoor men meer vloeroppervlak kreeg. Deze werd benut voor onder andere opslag en berging.

De slangengoot, die aan weerskanten werd ingekort, is nauwelijks nog herkenbaar want op de opstaande betonnen wanden van de goot werden stellingkasten geplaatst.

De hotelkamers werden ten tijde van de verbouwing opnieuw ingericht en aangepast. Het aantal kamers werd uitgebreid doordat er ter hoogte van de tweede verdieping over de volle diepte een nieuwe vloer werd aangebracht ten koste van de vide.

Geconstateerd moet worden dat er voor de nieuwe elementen zowel andersoortige bouwmaterialen als andere kleuren werden toegepast bij vergelijking met wat er destijds was toegepast toen het gebouw werd opgericht.

De nieuwe trappen en loopbruggen zijn vervaardigd van zwart gemoffeld staal en de diverse nieuwe wanden zijn van gips en wit gestuct. De congreszaal maar ook de foyer en nieuwe wanden zijn in lichte tinten geschilderd, waarbij voornamelijk de kleur wit werd gebruikt. Hier en daar zijn tijdens de verbouwing ook velden van het oorspronkelijke muurwerk wit gestuct. Diverse nieuwe en vernieuwde deuren werden geel in plaats van groen gelakt. Gedurende de verbouwing werden nagenoeg alle ruimten van een nieuw systeemplafond voorzien. Dit in witte tinten uitgevoerde plafond werd op enige afstand van het bestaande, (maar ook donkerder) plafond aangebracht. In de tussen liggende ruimten kwamen leidingen, kabels e.d. te lopen, zodat deze uit het zicht zijn.

Kort samengevat kan worden geconstateerd dat het gebouw inwendig een veel lichtere uitstraling heeft gekregen.

Zoals reeds is gezegd, is de buitenkant van het gebouw tijdens de verbouwing ongewijzigd gebleven echter op één uitzondering na.

Aan de oostkant van het gebouwencomplex (aan de straatzijde en dus aan de voorkant) is een nieuwe hoofdingang gekomen. Het vloerniveau van deze ingang kwam ter hoogte van de begane grondvloer te liggen. Aangezien dit niveau aanzienlijk hoger ligt dan dat van het terrein voor het gebouw, was men genoodzaakt om een speciale toegang te maken, een oprit (van beton) die geleidelijk naar het gebouw toe oploopt.

De nieuwe entree bestaat uit een halfcirkelvormig gebouw en is plat afgedekt. Het staat op zwart gemoffelde ijzeren kolommen en is los van het gebouwencomplex gehouden. Een overdekte loopbrug, een passerello, vormt de verbinding tussen beide. Als ontwerp is het een eigentijds bouwwerk dat zich door de moderne architectuur en de toegepaste bouwmaterialen, zoals beton, staal en grote glaspanelen, onderscheidt van het hoofdgebouw. De nieuwe ingangspartij onttrekt vanwege de situering midden voor de oksel aan de oostzijde een groot deel van het zicht op deze zijde – de voorzijde – van het gebouw.

5. Conclusie en Aanbeveling

Conclusie

Het gebouw, dat als een enclave in een bosachtige omgeving staat, is wat betreft het ontwerp en de architectuur exemplarisch voor het Structuralisme. Cultuur- en architectuurhistorisch is het van belang. Landschappelijk is het fraai gesitueerd en typologisch gezien is het vrij uniek voor de gemeente Arnhem. Wat betreft de gaafheid kan worden opgemerkt dat het uitwendig gaaf is overgeleverd (uitgezonderd het aanzien van de oostzijde, de voorgevel, waarvoor een nieuwe ingangspartij staat).

Vanwege de diverse verbouwingen en vernieuwingen heeft het inwendig zodanig aan monumentale waarde ingeboet dat het interieur niet voor de gemeentelijke monumentenstatus in aanmerking dient te komen.

Voor de vaststelling van de monumentale waarden moet worden uitgegaan van de huidige toestand. Tal van zaken uit recente periode, die niet beschermenswaardig zijn, bepalen thans het karakter van het inwendige aanzien. Vanwege dit gegeven dient het interieur niet voor de status van gemeentelijke monument in aanmerking te komen.

(Zie de beschrijving van de verbouwingen uit 1997-1998 die een grote wijziging van het inwendige hebben veroorzaakt wat ten koste is gegaan van het originele interieur.)

Aanbeveling

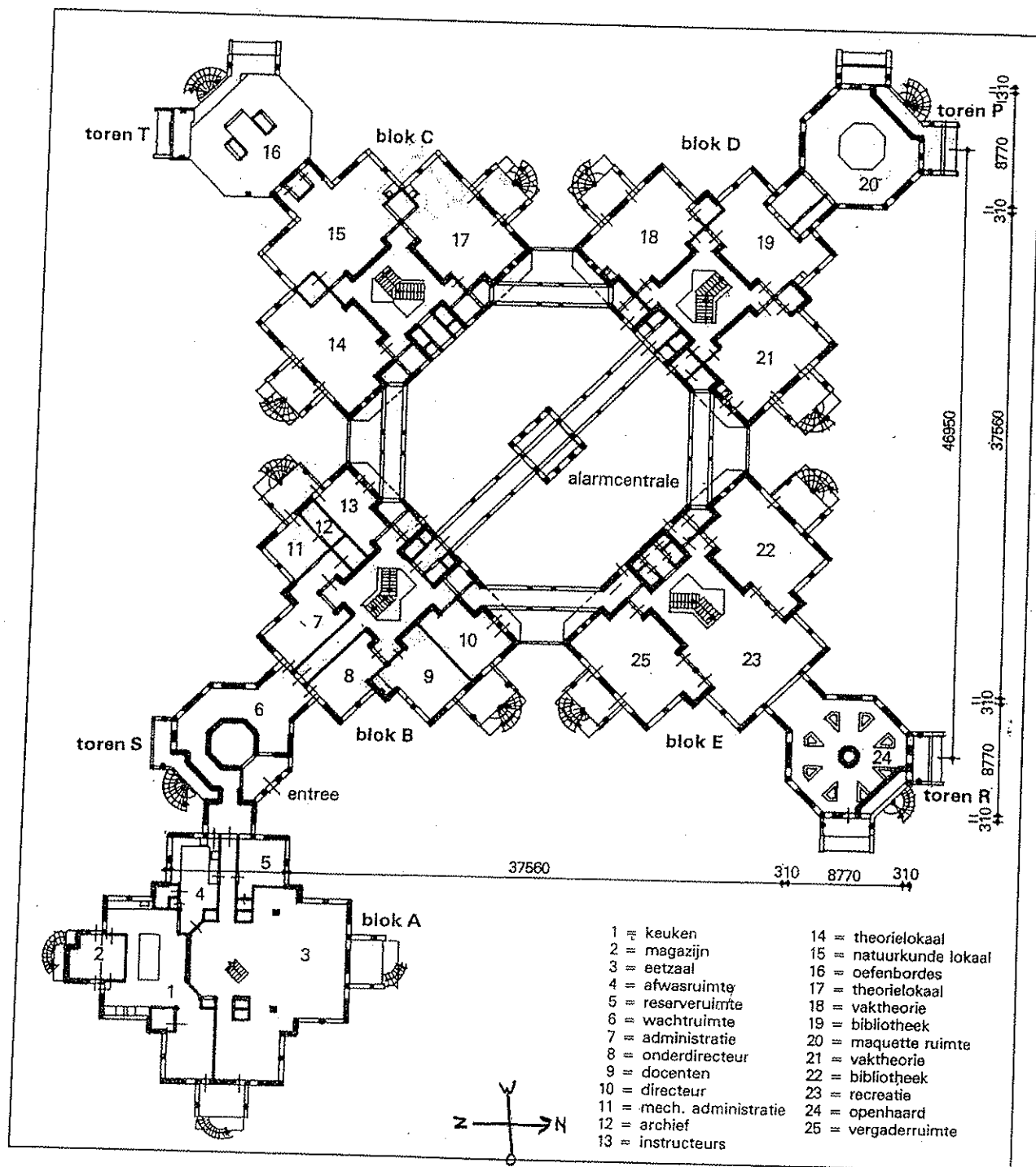
De beschrijvingen overziend, kan worden geconstateerd dat het inwendige, gezien de actuele situatie, niet meer zo karakteristiek is in vergelijking met de originele toestand.

(Dat het gebouw – met name inwendig – destijds is aangepast omdat het niet meer voldeed aan de eisen die aan een dergelijk gebouw werden gesteld, is begrijpelijk.)

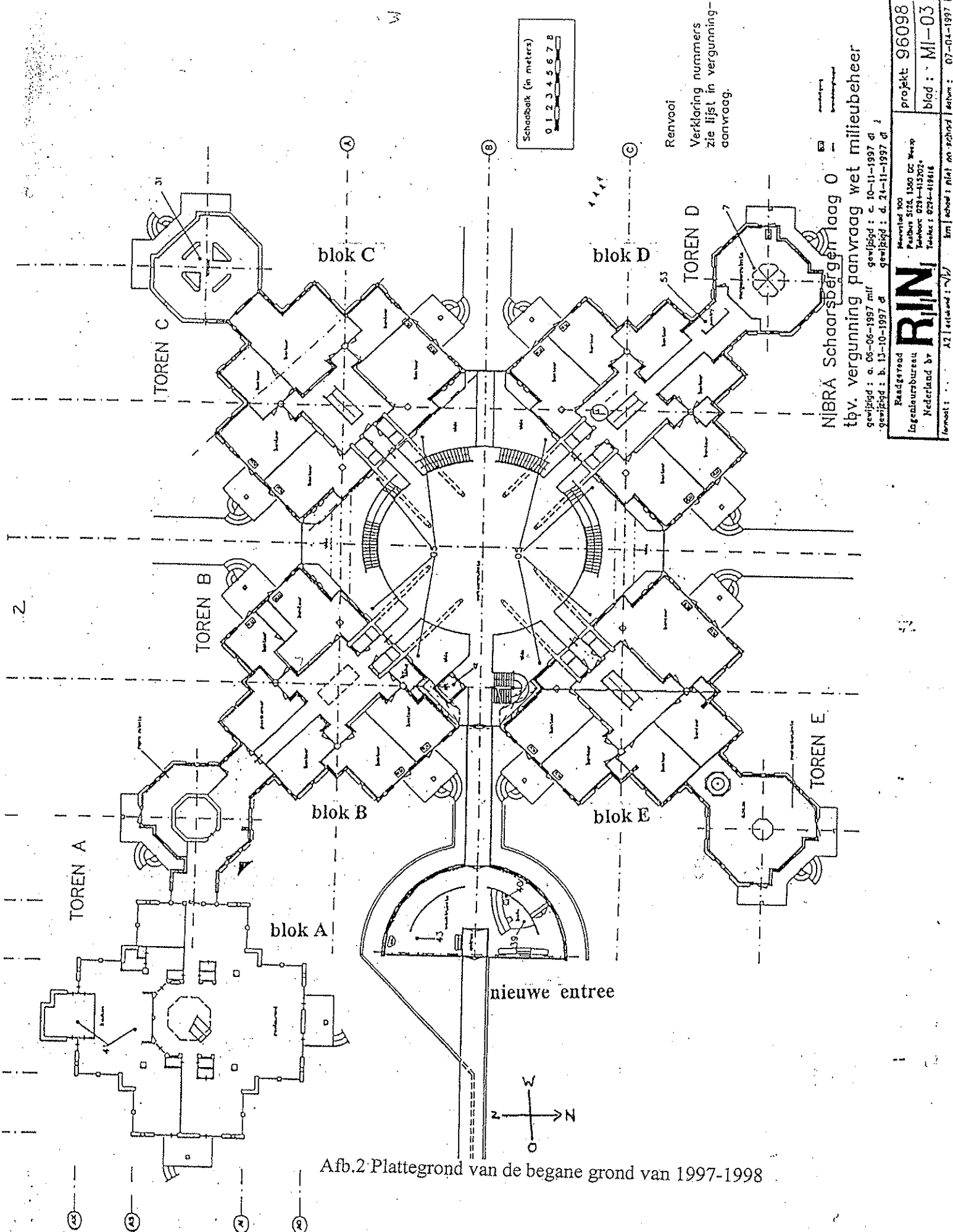
Het is voor een goed functioneren van dit gebouwencomplex belangrijk dat verbouwingen en aanpassingen in de toekomst mogelijk moeten blijven, zeker nu is gebleken dat het inwendige minder monumentaal is dan aanvankelijk werd gedacht.

Een dergelijk specifiek gebouw heeft er alleen maar baat bij dat het in gebruik is en niet leeg komt te staan omdat verval dan onherroepelijk intreedt.

In geval het NIBRA besluit verbouwingen en vernieuwingen te laten uitvoeren aan A. niet beschermenswaardige onderdelen of B. in het inwendige zonder dat ze van invloed zijn op het uitwendige, verdient het aanbeveling dat de gemeente flexibel en met voortvarendheid te werk gaat om vertraging van de uit te voeren werkzaamheden te voorkomen.

Afb. 1 Plattegrond begane grond van voor de verbouwing van 1997-1998

Afb.2 Plattegrond van de begane grond van 1997-1998

objectno.:
bouwjaar : 1979-1981
bouwstijl: Forum
architect: J. Verhoeven

► Motivering

Het object is van algemeen belang voor de gemeente Arnhem wegens stedenbouwkundige waarden, architectuurhistorische waarden en cultuurhistorische waarden.

► Toelichting motivering

Het complex van het Nederlands Instituut voor Brandweer en Rampenbestrijding (NIBRA) is in 1979 ontworpen als een Rijksbrandweeracademie. Het ontwerp is van J. Verhoeven, een van de toonaangevende architecten van de Forum-stroming. Kenmerkend voor de Forum-architectuur en dit complex is het werken met kleine gebouweenheden, die – deels verbonden en deels vrijstaand – tezamen één complex vormen. Omdat het gebouw vooral inwendig door een verbouwing ten behoeve van het NIBRA in 1997-1998 ingrijpende wijzigingen onderging omvat de beschermde status het exterieur (met uitzondering van de nieuwe hoofdingangspartij) en geldt qua interieur slechts de structuralistische hoofdstructuur (casco) als beschermenswaardig.

►► Stedenbouwkundige waarden:

Het complex van de brandweeracademie heeft stedenbouwkundige waarde vanwege zijn aanleg volgens de ideeën van de Forum-beweging. Het gebouw is opgedeeld in grillig gevormde en aan elkaar geschakelde eenheden binnen een tuinaanleg. Het was de bedoeling een massaal, imponerend gebouw te vermijden en de kleinschalige sfeer van bijvoorbeeld een oude binnenstad te evenaren. Door zijn ligging op een verhoging met taluds, omgeven door verdiept gelegen wegen en parkeerterreinen, staat het complex als een soort kleine 'vestingstad' in contrast met zijn bosachtige omgeving. Het complex ligt aan de Kemperbergerweg, tegenover de kern van de nederzetting Schaarsbergen, maar maakt hier door zijn geheel eigen stedenbouwkundige structuur geen deel van uit.

Architectuurhistorische waarden:

Het in 1979-1981 totstandgekomen gebouw heeft architectuurhistorische waarde als een binnen de gemeente Arnhem in zijn opzet en vormgeving op vrij gave wijze bewaard gebleven voorbeeld van een academiecomplex volgens de opvattingen van de Forum-beweging. Het gebouw is door zijn omvang, typologisch consequente uitvoering en rijke detaillering een zeldzaam voorbeeld in zijn soort en het belangrijkste Forum-schoolgebouw in Arnhem. Ondanks wijzigingen aan de entree en het interieur zijn de hoofdstructuur en de buitengevels vrij goed bewaard gebleven.

Het complex is ontworpen door J. Verhoeven en is met zijn gecompliceerde, maar regelmatige structuur van overhoeks geplaatste en gestapelde eenheden die samen een geheel vormen een typisch voorbeeld van zijn werk. Binnen het oeuvre van Verhoeven is het NIBRA-gebouw één van de grootste en projecten. Hier konden zijn ideeën over architectuur en stedenbouw optimaal tot uitdrukking komen.

Cultuurhistorische waarden:

Het object heeft cultuurhistorische waarde als uiting van de Forum-beweging, die ontstond rond het in 1959 opgerichte architectuurtijdschrift Forum. Deze beweging keerde zich tegen de schaalloosheid, eindeloze repetitie van gelijkvormige bouwblokken en het gebrek aan herkenbaarheid in de naoorlogse functionalistische architectuur. De Forum-architecten vonden dat de architect door deze ontwikkeling werd beperkt tot een technicus en econoom. Hij moest weer oog krijgen voor de individuele menselijke behoeften. Om dit doel te bereiken wilde men stedenbouw en architectuur integreren, zodat het ontwerpen van gebouwen en hun omgeving in één hand kwamen. Op deze wijze hoopte men gebouwen en ruimtelijke structuren af te stemmen op individuele wensen en behoeften. Bij het NIBRA-gebouw komen, mede door de grote omvang van het complex, de ideeën op stedenbouwkundig en architectonisch gebied

optimaal tot uiting.

Het schoolgebouw aan de Kemperbergerweg 783 is uitwendig (met uitzondering van de later toegevoegde ingangspartij), en qua hoofdstructuur (casco) van het inwendige, en tezamen met de op het gebouw aansluitende keermuren c.a., op basis van bovenstaande motivering beschermenswaardig als gemeentelijk monument in de gemeente Arnhem. Niet-beschermenswaardige onderdelen zijn in de redengevende beschrijving aangegeven.

► Historie

In het Geïllustreerd Zondagsblad van de Arnhemse Courant was op 17 september 1922 het volgende fragment te lezen: "De moderne Arnhemsche scholen zijn voor vele gemeenten een voorbeeld geweest ter navolging. Het zijn modelinrichtingen, waarin niets is gespaard om licht en kleur te brengen in de schoolruimten [...]. Arnhem heeft zijn mooie scholen en het mag er trots op zijn [...]". Duidelijk is dat de Arnhemse scholenbouw een kwaliteitsvol karakter had, dat ook in latere tijden behouden bleef en zelfs nationale lof oogstte.

De Onderwijswet van 1857 die de inspectie van scholen reguleerde, bood net als elders ook in Arnhem de mogelijkheid tot een kritisch toezicht op de kwaliteit van schoolgebouwen. Dit leidde tot een toenemende verbetering. In 1875 kon een nieuwe school als de Openbare Lagere School 6 aan de Schoolplaats zelfs worden gezien als een modelschool waarvan de hoeveelheid ruimte per leerling reeds volledig overeenkwam met de eisen die vijf jaar later door de rijksoverheid werden vastgelegd in het Scholenbouwbesluit. Dat neemt niet weg dat er te Arnhem ook scholen bestonden die de toets der kritiek minder goed doorstonden.

In de loop van de tweede helft van de 19de eeuw nam het aantal scholen te Arnhem gestaag toe, zowel voor openbaar als voor bijzonder onderwijs, alsook lager en voortgezet onderwijs. Een belangrijke stimulans in de vroege 20ste eeuw, was de Leerplichtwet van 1901. Nieuwe schoolgebouwen zoals de Openbare Lagere School 3 aan de Onder de Linden (1904-1906, gemeentearchitect G. Versteeg) werden groot opgezet en er werd voldoende rekening gehouden met ventilatiemogelijkheden, lichtinval, en hygiënische toiletten. Bovendien werd aandacht besteed aan de esthetische kwaliteit, dat bijvoorbeeld leidde tot de toepassing van bouwsculptuur.

In de periode 1920-1940 werd de Arnhemse scholenbouw onder meer bepaald door de gemeentearchitecten J. van Biesen en H.B. van Broekhuizen. Hun scholen sloten aan bij de modernistische ontwikkelingen. Invloed van de Amsterdamse School maar ook van het Nieuwe Bouwen was karakteristiek voor de vormgeving van hun op het zogenaamde corridorprincipe (gangen met erlangs gelegen lokalen) gebaseerde schoolgebouwen.

Na de Tweede Wereldoorlog (Slag om Arnhem) moesten veel scholen herbouwd worden. Materialschaarste en beperkte budgetten leidden tot sobere ontwerpen. Geleidelijk aan manifesteerden zich steeds meer ideeën die een inbreuk betekenden op het traditionele schooltype met corridoropzet. Er ontstond behoefte aan nieuwe ruimtes zoals een handenarbeidlokaal en een algemene schoolzaal. Vooral vanaf de jaren '50 en '60 ontstonden moderne scholen met een functionalistische vormgeving. Gangloze scholen met een paviljoenopzet en een ruime aula vormden de weerslag van een toenemende breuk met het klassikale onderwijssysteem, een ontwikkeling die in het laatste kwart van de 20ste eeuw een hoge vlucht nam.

Het NIBRA-gebouw aan de Kemperbergerweg 783 is in 1979 door J. Verhoeven als een rijksbrandweeracademie ontworpen. In 1981 werd het complex in gebruik genomen. Verhoeven ontwierp een complex, dat als zeer sprekend voorbeeld van Forumarchitectuur kan worden beschouwd. Het bestaat uit een groot aantal op elkaar aansluitende en ten opzichte van elkaar sterk verspringende bouwdelen met gecompliceerde eigen, gebroken kappen. Door de grote afwisseling in de bouwmassa's ontstaat het karakter van een kleine stad met woonhuizen. Dit beeld wordt nog versterkt door de hoge betonnen zendtoren, die als een kerktoeren boven de daken uitsteekt. Traditionele pannendaken completeren het rustieke karakter. Met deze architectuur werd een huiselijke sfeer geschapen voor de leerlingen van het instituut, die gedurende een belangrijk deel van hun opleiding intern zijn. In 1997-1998 voerde Ch. Van Marrelo, architect bij de Rijksgebouwendienst, een ingrijpende verbouwing uit ten behoeve van het NIBRA. Dit leidde onder meer tot een nieuwe hoofdingangspartij. Inwendig is het

bouwwerk toen sterk gewijzigd. In het totaal karakter bleven de ideeën van J. Verhoeven evenwel goed herkenbaar.

Architect Jan Verhoeven (1926-1994) is één van de vooraanstaande Forum-architecten en is tevens één van de bekendste representanten van het structuralisme in de Nederlandse architectuur. Hij ontwierp verscheidene onderwijsgebouwen, behalve het NIBRA-complex onder meer de basisschool 'Steenhoek' in Rozendaal (1971). Verder heeft hij diverse woningbouwcomplexen op zijn naam staan, zoals een sterk door de Amsterdamse School geïnspireerd woningbouwcomplex in Nieuwegein uit 1980. Deze stilistische invloed, die vooral tot uiting komt in grillig gevormde pannendaken, siermetselwerk en imposante bakstenen schoorstenen, is ook te zien bij het NIBRA-complex.

BESCHRIJVING (05-09-2003):**► Ligging**

Het complex is gelegen aan de westzijde van de Kemperbergerweg, in een bosachtige omgeving met onder andere Europese en Amerikaanse eikenbomen, tegenover de kern van Schaarsbergen.

► Algemeen

Het gebouw heeft een samengestelde plattegrond en bestaat in hoofdstructuur uit vier kruisvormige bouwblokken rond een overdekt binnenplein. Het complex is in een sterk geaccentueerd terrein gevoegd en telt een twee souterrainlagen en drie bouwlagen, waarvan twee in het 'daklandschap' van het gebouw. De vier hoofdblokken zijn diagonaal op de hoofdas van het gebouw geplaatst; tussen de noord- en zuid oostelijke blokken bevindt zich de hoofdingang, die direct toegang geeft tot het centrale gedeelte. Dit binnenplein is het 'verkeersknooppunt' van het complex en bevat tevens een terras. Op de vier buitenste hoeken van het complex sluiten kleine paviljoens aan. Het noordoostelijke en noordwestelijke paviljoen hebben beide een souterrain en een bouwlaag. Aan de zuidwestzijde telt het paviljoen twee souterrainlagen. Het paviljoen aan de zuidoostzijde vormt de verbinding met een bouwblok aan de zuidoostzijde en omsluit de voet van een achtkantige betonnen zendtoren. Het blok dat op dit paviljoen aansluit heeft een kruisvormige plattegrond, telt drie bouwlagen, waarvan twee in de kap, en ligt in tegenstelling tot de overige blokken parallel aan de hoofdas van het complex. Naast de interne 'verkeersstructuur' van het gebouw is er een tweede, externe structuur van loopbruggen en brandtrappen in gegalvaniseerd staal, die de verschillende delen van het complex verbinden. De vleugels zijn onderling verbonden en hebben trappen bij de kopse uiteinden van de kruisvormige blokken. Op de tweede laag bevindt zich een stelsel van loopbruggen boven het overdekte middenplein.

Het complex heeft een in het zicht gelaten betonnen onderbouw van bekistingsbeton, een betonnen hoofdstructuur met bakstenen gevels en houten kappen. Het metselwerk is uitgevoerd in fors formaat rozebruine baksteen met platvolle voegen. De kapvormen van de diverse kruisvormige bouwblokken zijn samengesteld. Iedere vleugel van een blok heeft in langsrichting twee naar buiten afwaterende lessenaardaken, waaruit een centraal bouwdeel met geheel verticale, met pannen beklede zijwanden oprijst. Dit bouwdeel wordt bekroond door twee naar buiten afwaterende lessenaardaken, in langsrichting gescheiden door een smal, verdiept gelegen plat dak. Boven langs dit platte dak bevinden zich houten bovenlichten in de vorm van vensterstroken. De buitenzijden van de kruisvormig aangelegde kappen hebben in de verticale vlakken van de vleugels telkens een vierkant, enkelruits venster en in de oksels L-vormig aangelegde houten dakkapellen met twee ramen met bovenlichten of twee balkondeuren met bovenlichten. De wangen van deze dakkapellen hebben karakteristieke ruitvormige ramen. Het dak is gedekt met rode opnieuw verbeterde Hollandse pannen. Op het noordoostelijke paviljoen staat een forse, achthoekige bakstenen schoorsteen; op het noordwestelijke paviljoen een dubbele versie van hetzelfde type.

Het in beton, staal en glas uitgevoerde ingangspaviljoen is een latere, niet-beschermenswaardige toevoeging uit 1998.

► Gevels

De gevels hebben boven de in bekistingsbeton uitgevoerde onderbouw een structuur van betonnen pijlers, met karakteristieke, aan de onderzijde links en rechts afgeschuinde 'kapitelen'. Hierop rust de vloer van de tweede bouwlaag, die in het zicht is gelaten als een speklaag rond het hele gebouw. Op de eerste laag is de invulling in metselwerk van het genoemde type uitgevoerd; de tweede laag en de topgevels zijn geheel gemetseld. In de oksel van de kruisvormige bouwlagen bevinden zich driezijdige balkons met bakstenen borstweringen en rollagen, behalve aan de zijde van het overdekte binnenplein. De hoeken van de gevels, de hoeken van de balkons en de dagkanten van de vensters op de tweede laag hebben bij alle bouwblokken vertandingen. Op de scheiding tussen de betonnen onderbouw en de bakstenen bovenbouw is een bakstenen waterlijst; ook de lekdorpels van de vensters in de bovenbouw zijn in baksteen uitgevoerd.

De gevelopeningen houten vensters en puien; een veel herhaald standaardtype venster bestaat uit een raam met een klapraam als bovenlicht en twee smalle, langs het bovenlicht doorlopende nevenlichten. In de langswanden van de kruisvormige bouwblokken bevinden zich telken twee vensterassen met dit type invullingen. De kopwanden zijn voorzien van diverse puien van hout en glas, die toegang geven tot de

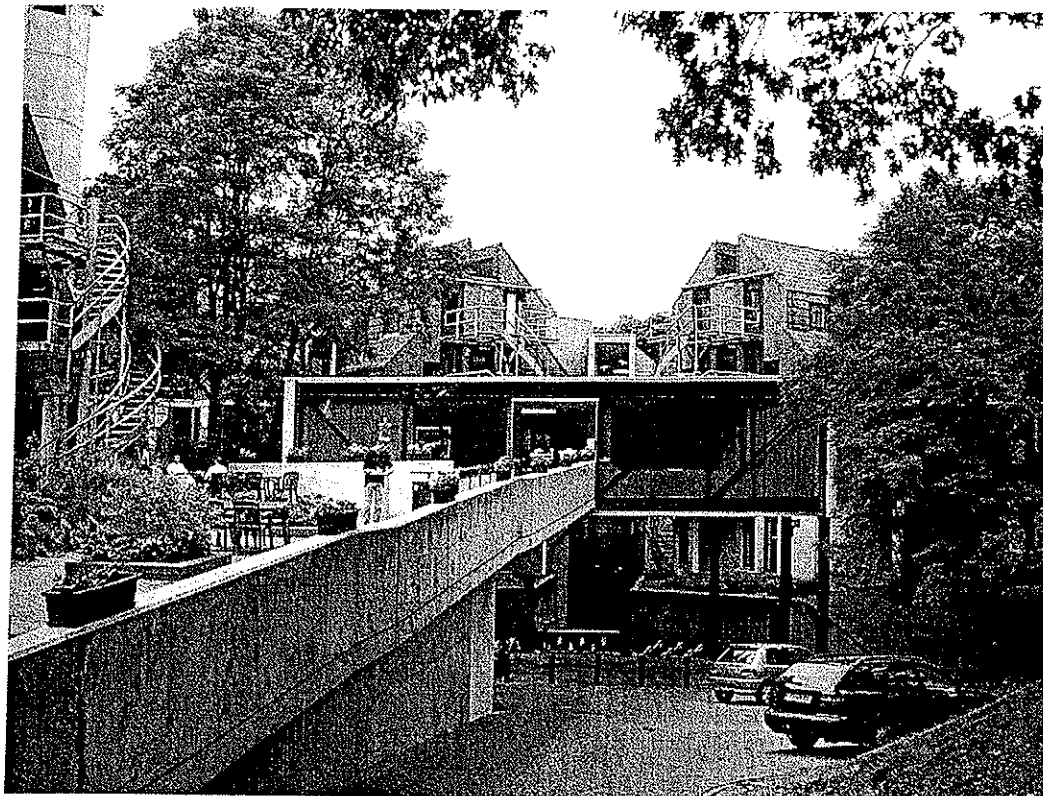
externe structuur van brandtrappen en loopbruggen. Deze structuren bestaan uit betonnen balkons, per laag ondersteund door een betonnen pijler met 'kapiteel' van het beschreven type, en trappen en bruggen met relingen, uitgevoerd in gegalvaniseerd staal.

► **Interieur**

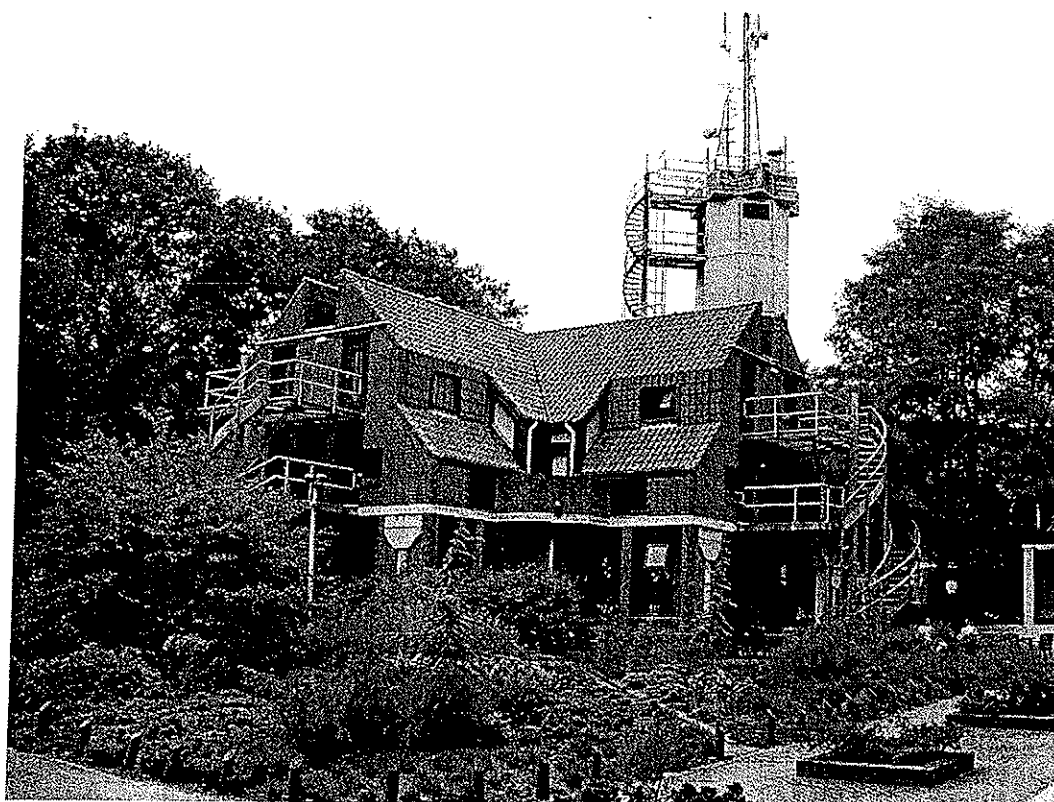
De structuur van het complex, een centraalbouw, is beschreven onder de rubriek 'Algemeen'. Qua interieur valt louter de overwegend in beton uitgevoerde hoofdstructuur ofwel het casco onder de bescherming. Dit omvat de centralistische opzet met een middenruimte en kruiselings hierop aansluitende hoekpaviljoens. De opzet met een aaneenschakeling van diverse ruimtes die binnen de hoofdstructuur zijn verdeeld is karakteristiek voor de structuralistische uitgangspunten. Niet-beschermenswaardig zijn de bij de verbouwing in 1997-1998 toegevoegde onderdelen alsook de slechts summier nog aanwezige relictten uit de ontstaansperiode van het bouwwerk.

► **Erf/tuin/groenelementen**

Het gebouw is omgeven door taluds met betonnen keermuren. Het regenwater, afkomstig van de daken, wordt via open goten van betonstenen en betonnen trottoirbanden over de taluds afgevoerd. Deze goten zijn uitgewerkt tot een decoratief patroon van scheidingslijnen, die de taluds in verschillende vakken met plantsoenen en grasvelden verdelen. De keermuren sluiten aan op de rond het gebouw gelegen (niet-beschermenswaardige) parkeerterreinen.

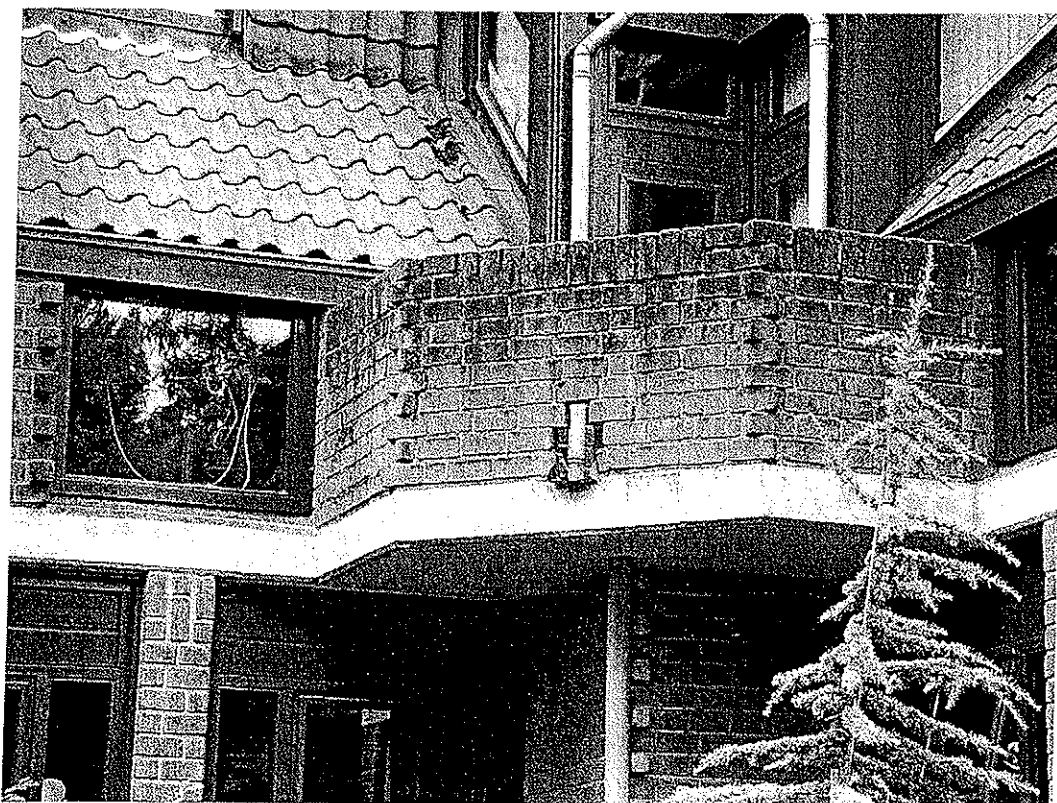
Figuur 1 Vooraanzicht (met moderne loopbrug).

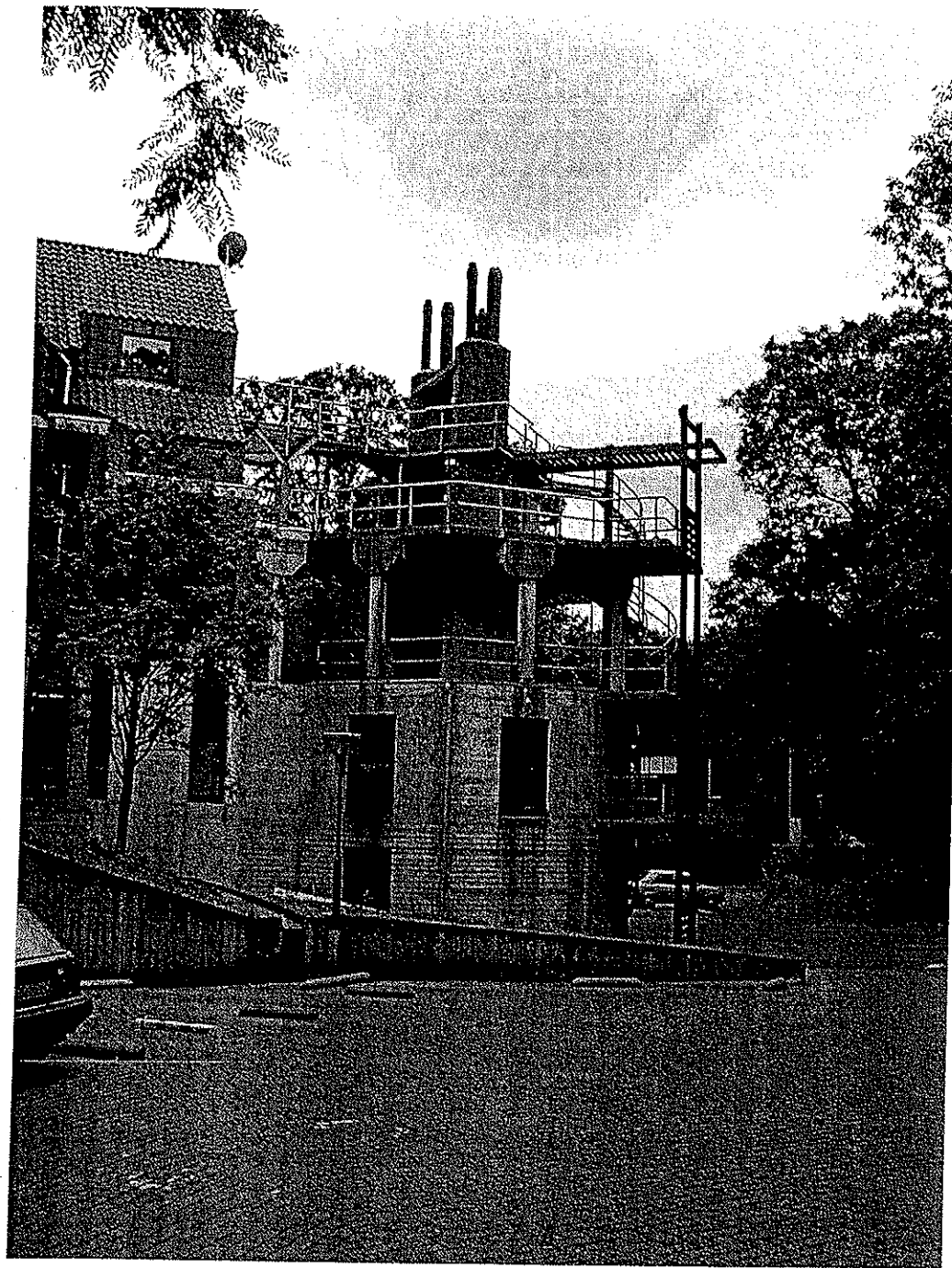
Figuur 2 Totaalaanzicht.

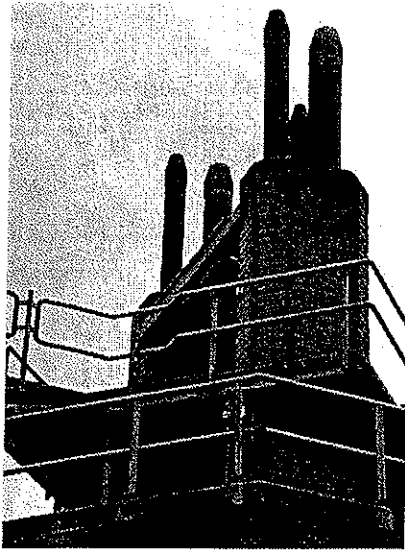
Figuur 3 Idem.

Figuur 4 Eén van de balkons.

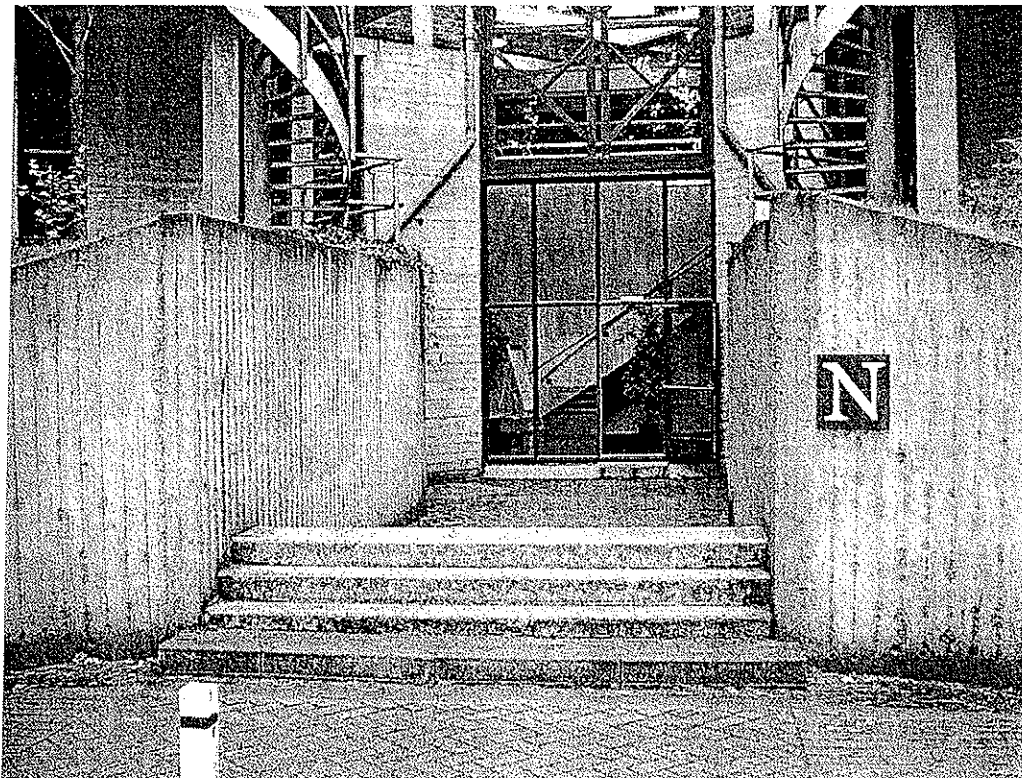
Figuur 5 Uitbouw met toren.

Figuur 6 Detailopname.

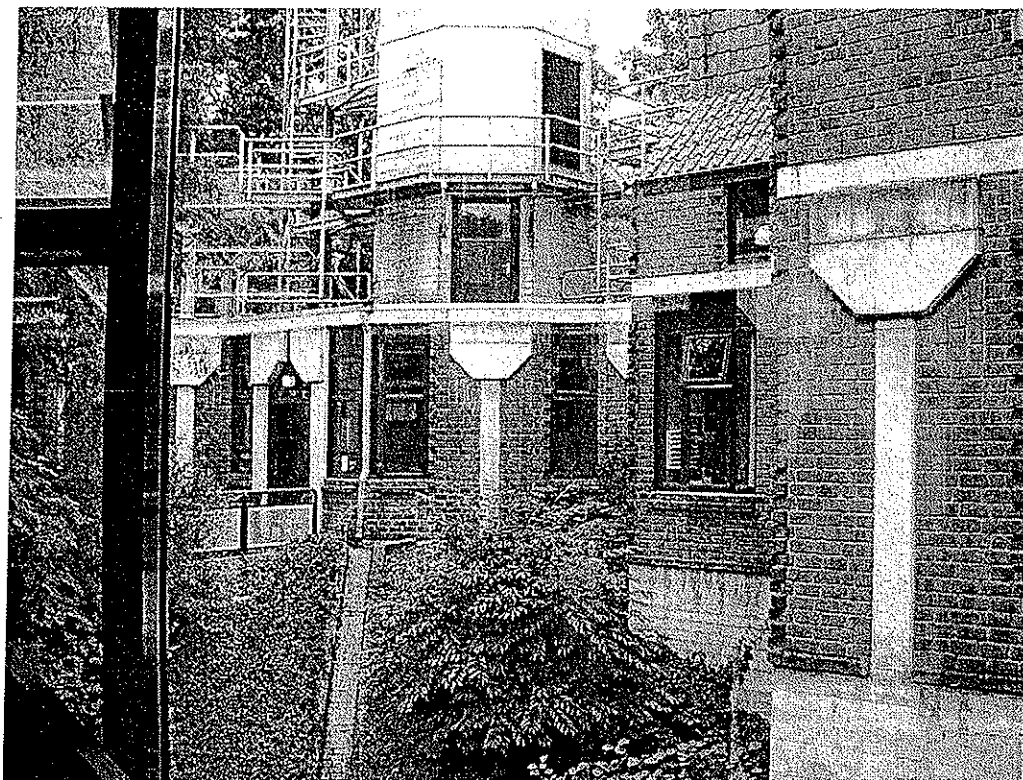
Figuur 7 Zicht op de gevelopbouw.

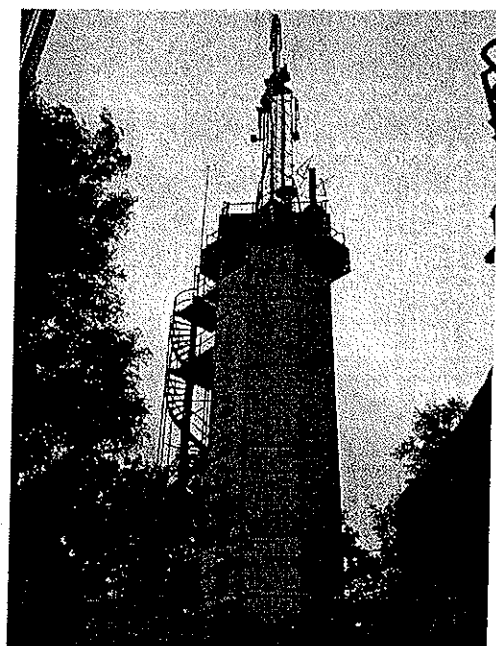
Figuur 8 Ingangspartij.

Figuur 9 Uitbouw met schoorsteen.

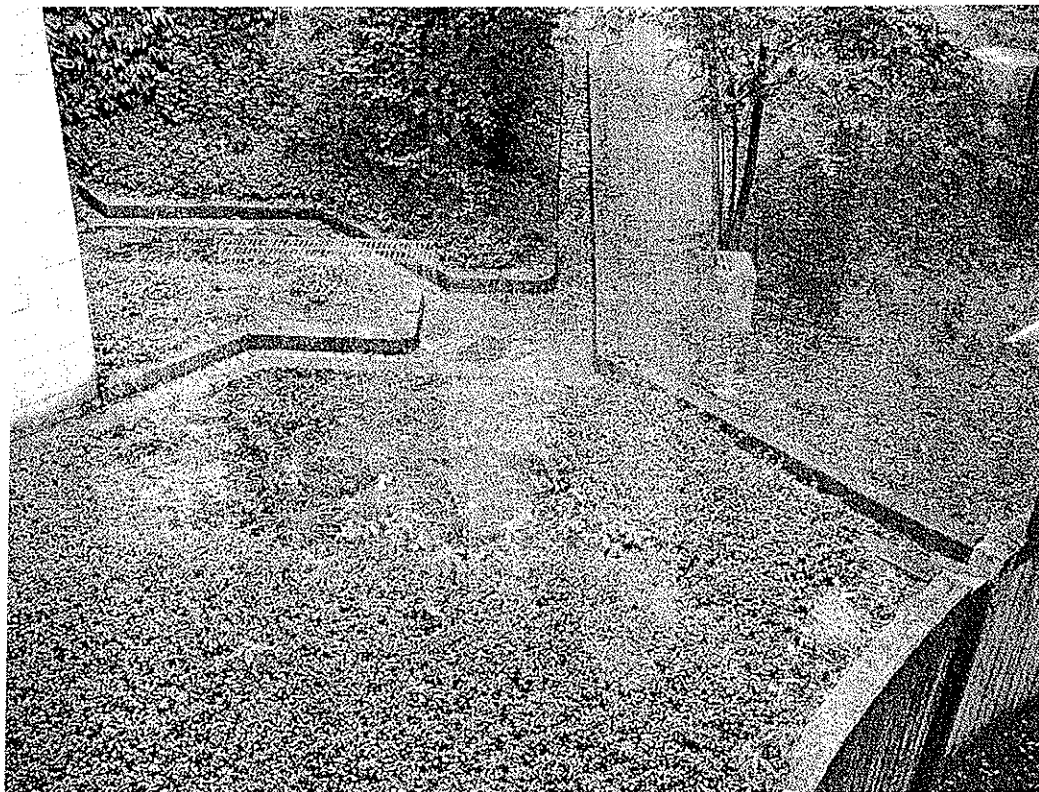
Figuur 10 Detailopname gevelopbouw.

Figuur 11 Zendtoren.

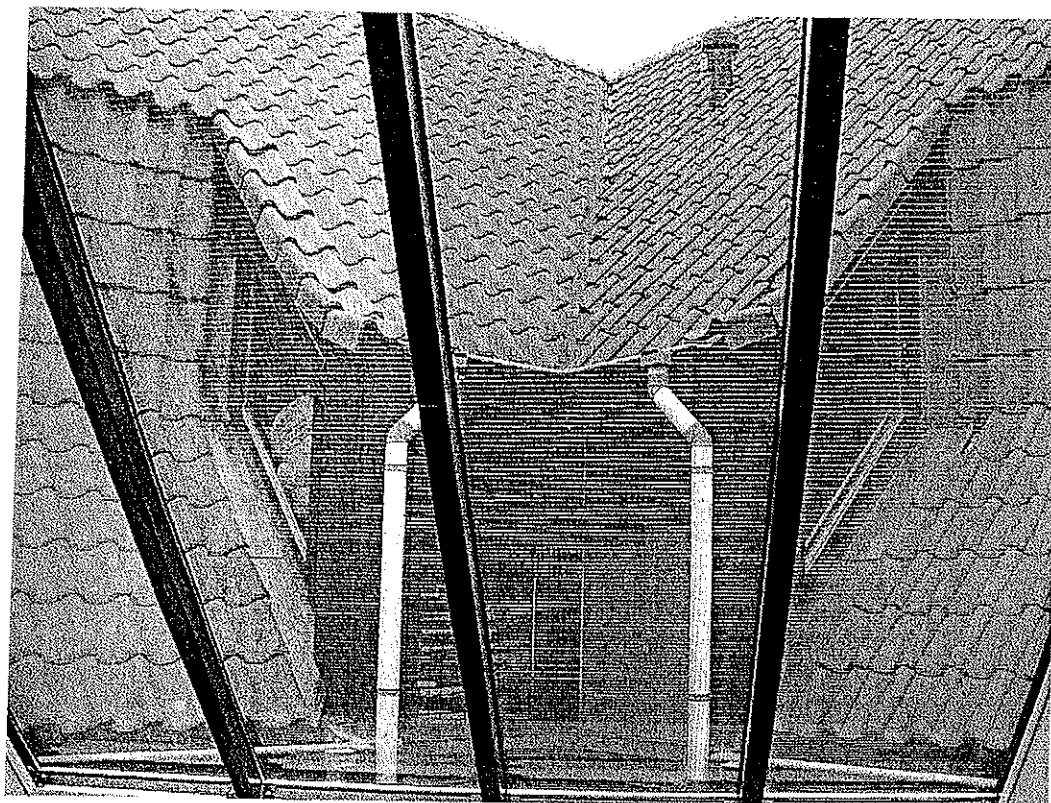
Figuur 12 Vensterpartij.

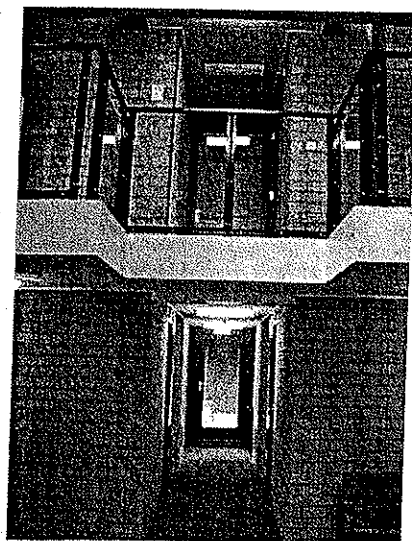
Figuur 13 Terreinaanleg, gezien vanuit het gebouw.

Figuur 14 Detailopname interieur.

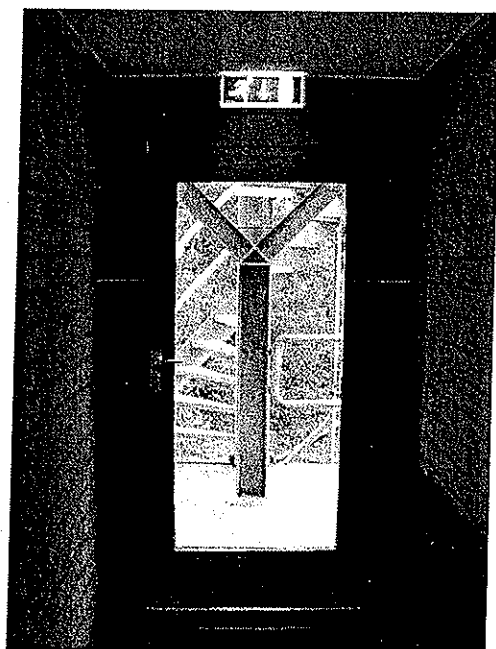
Figuur 15 Zicht op de dakschilden vanuit het gebouw.

Figuur 16 Interieuroopname.

Figuur 17 Kapconstructie.

Figuur 18 Doorkijk naar buiten.

Concept-Verslag vergadering commissie voor welstand en monumenten 11 mei 2006.

4e. Kemperbergerweg 783.

Toelichting afdeling erfgoed.

In het kader van het scholenproject heeft uw commissie ook een positief advies uitgebracht (d.d. 1 december 2004) over de bescherming van de NIBRA aan de Kemperbergerweg 783. Tijdens het belanghebbendenonderzoek hebben vertegenwoordigers van de NIBRA in een hoorzitting aangegeven niet te kunnen instemmen met de bescherming van deze onderwijsinstelling. De naar voren gebrachte argumenten gaven echter, ambtelijk gezien, geen aanleiding tot intrekken of wijziging van het voorstel om tot bescherming over te gaan. B&W hebben conform het voorstel besloten. De NIBRA heeft daarna een bezwarenprocedure gestart. De behandeling hiervan is aangehouden, omdat men tevens verzocht in de gelegenheid te worden gesteld een contra-expertise te laten uitvoeren. Hiervoor is toestemming gegeven.

De contra-expertise is uitgevoerd door mevr. Prins en weer becommentarieerd door het MAB. De redengevende beschrijving is aangepast. Deze informatie is u via uw secretariaat ter beschikking gesteld. De kern van de contra-expertise bestond uit het aanvoeren van argumenten om aan te tonen dat het interieur niet beschermingswaardig is. Uiteindelijk spreken de cultuurhistorische analyse van het MAB en de contra-expertise van mevr. Prins elkaar niet tegen. Het casco is beschermingswaardig. Het interieur is reeds zeer ernstig verstoord en komt niet voor bescherming in aanmerking. De argumenten om bescherming van de school te bepleiten blijven echter in hoofdzaak overeind. De afdeling erfgoed adviseert u dan ook om uw eerder uitgebracht advies te bevestigen. Voor de eigenaar heeft dit tot gevolg dat een wijziging van het gebouw vergunningplichtig is. Ook de wijziging van het interieur blijft vergunningplichtig, omdat nagegaan moet kunnen worden in hoeverre er bijkomende "schade" aan beschermde onderdelen plaatsvindt. Het interieur kan namelijk niet losgezien worden van het casco, niet in fysieke zin en ook niet qua uitstraling of belevingswaarde. Bij toetsing en handhaving zal de redengevende beschrijving een belangrijk beoordelingsinstrument zijn, maar deze is niet uitputtend. Wat nu als niet beschermingswaardig wordt aangeduid wordt later niet opeens beschermd, maar wat niet gezien is kan later wel beschermingswaardig blijken te zijn.

Advies

De commissie heeft kennis genomen van de aanscherpingen in de redengevende beschrijving en kan zich hierin vinden. Zij persisteert in haar op 1 december 2004 afgegeven advies om het object Kemperbergerwerweg 783 te kwalificeren als gemeentelijk monument. Een al dan niet gaaf interieur doet daar niets aan af, het gebouw is, zeker vanuit de typologie als uit architectuurhistorisch oogpunt, zeer zeldzaam en waardevol.